

LEVÉLTÁRI SZEMLE

70. évfolyam ▪ 2020. 1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Cseh Gergő Bendegúz	
Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2019. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Csikós Gábor	
Fejszecsapások. Földosztás, gyilkosság és téveszesítés <i>Pusztamonostoron (1945–1955)</i>	21
MŰHELYMUNKÁK	
Lakatos Andor	
Digitalizálás, e-kutatás Kalocsán (2009–2019)	40
LEVÉLTÁR TÖRTÉNET	
Rosdy Pál	
Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ kezdeti évei	67
Szálkai Tamás	
„Sajnálni való mostoha javadalmat élvez a levéltárnok...” <i>Törvényhatósági levéltárosok küzdelme magasabb fizetési osztálybesorolásuk érdekében (1903–1907)</i>	72
MÉRLEG	
Két könyv Mindszenty József bíboros környezetének forrásaiból	
<i>Somorjai Ádám OSB: Duty log Cardinal Mindszenty in the American Legation at Budapest 1956–1971 – Az ügyeletes tiszt kézikönyve. Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen 1956–1971 Somorjai Ádám OSB: Nuove fonti per la causa Mindszenty nelle carte Casaroli 1962–1995 – Újabb Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995 (Ólmosi Zoltán)</i>	83
HÍREK	
A magyarországi levéltárak kiadványainak 2019. évi bibliográfiája (Horváth Natália)	93
IN MEMORIAM	
Dr. Szecskó Károly (Cseh Zita)	100

Cseh Gergő Bendegúz, főigazgató

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Cseh Zita, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

Csikós Gábor, tudományos munkatárs

- MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete –
Nemzeti Emlékezet Bizottsága Vidéktörténeti Témacsoport

Horváth Natália, könyvtáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Lakatos Andor, levéltárvezető

- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Ólmosi Zoltán, nyugalmazott főlevéltáros

Rosdy Pál, nyugalmazott levéltáros, újságíró

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

▪ Az egyházi levéltárak évek óta sikeres internetes szolgáltatásokat működtetnek elsősorban anyakönyvek digitális képeinek közzétételével, de egyéb források közreadásával is. Új sorozatunkban e levéltárak és a projektek vezetői ismertetik meg olvasóinkkal eddigi munkájuk tanulságait és a jövőre vonatkozó terveket. A közlemények remélhetőleg segítik majd az együttgondolkodást, s a ma még nyitott kérdéseket a levéltárosok többek tapasztalataira támaszkodva, esetleg szakmai viták keretében sikeresen fogják majd megválaszolni.

Lakatos Andor

Digitalizálás és e-kutatás Kalocsán (2009–2019)

Bevezető

„Tömeges digitalizálás az egyházi levéltárakban” címmel, előző írásunkban igyekeztünk alapvető áttekintést adni az elmúlt évtized fejleményeiről, hasznosítva az egyházi levéltárak kérdőíves felmérésének eredményeit.¹ A téma fontosságára való tekintettel – a további szakmai, módszertani és technikai kérdések felvetése érdekében – az alábbiakban a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) digitalizáló tevékenységének alakulását ismertetjük, megosztva egy tízéves projekt működésének legfontosabb tapasztalatait. Az események ismertetésén túl hangsúlyosnak érezzük a létrejött digitális tartalom bemutatását, valamint az internetes e-kutatás hatásainak és lehetőségeinek elemzését is.

A Communio projekt története

2009 óta dolgozunk a KFL 18–20. századi család- és helytörténeti adatbázisának létrehozásán, amelynek digitális képanyaga döntő részben az egyházközségekkel kapcsolatos történeti forrásokra (anyakönyvi- és más helytörténeti dokumentumokra) épül. Munkánk első évének végén a projekt a latin „Communio” nevet kapta, mivel ez a fogalom a felvetett témák „közös nevezője”: az elsődleges emberi közösség a család, amely élettérre és a mindennapjait meghatározó környezetre évszázadokon át a helyi közösségekben lelt. A családok és a helyi közösségek voltak a helytörténet alakítói, főszereplői. Mivel történeti távlatban az egyik legősibb közösségsszervező erőnek az egyház tekinthető, nem meglepő, hogy plébániáink általában gazdagok a témával kapcsolatos forrásokban.

¹ Levéltári Szemle, 2019. 2. sz. 20–31.

Előzmények

A projekt születésekor már két évtizedes tapasztalat halmozódott fel levéltárunkban az egyre erősödő családkutatói érdeklődésről. A hasonló témájú megkeresések aránya a 2000 előtti 35%-ról egy évtized alatt 70%-ra emelkedett, miközben a családkutatók száma a háromszorosára nőtt.² A második helyen említhető helytörténeti kutatásokkal együtt ezek az igények eredményezték kutatóforgalmunk 90%-át. A családkutató civil szervezetek – például a 2000-ben, Baján alapított Magyarországi Németek Családfakutató Egyesülete (AKuFF) – működése tovább segítette, hogy az említett érdeklődés egyre határozottabb „társadalmi igénnyé” formálódjék. Az AKuFF konferenciáin, az előadói közreműködésen túl, alkalmunk nyílt a levéltár falain kívül is találkozni a családkutatók várákozásaival és elképzeléseivel, amelyek olykor meglepőnek, „futurisztikusnak” tűnhettek a közgyűjtemények világából érkező levéltárosok számára. Elgondolkodtató tapasztalatot jelentett számunkra az is, hogy a családkutatók közösségének vállalkozó kedve és együttműködése hogyan győzött le különféle technikai akadályokat, s a nehézségeken felülemelkedve hogyan értek el fegyelemre méltó eredményeket.³

2008-ban, levéltárunk közreműködésével készült „Az egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetőségei” című szakmai-módszertani tanulmány, amely számba vette az anyakönyvek tömeges feldolgozásának módjait, a kutatói szolgáltatások lehetőségeit és a kapcsolódó technikai feltételeket is.⁴ A tanulmány készítése közben, a munkafolyamatok modellezése céljából Kalocsa város anyakönyveinek képi digitalizálására is

² A családkutatók számára kedvezőek voltak a levéltár forrásadottságai, mivel Kalocsán már 1826-tól kezdődően, folyamatosan gyűjtötték az anyakönyvi másodpéldányokat, és rendelkezésre álltak az egyházmegye plébániáin őrzött, 1895 előtti, eredeti anyakönyvek mikrofilm-másolatai is. A történeti egyházmegye határon túli, bácskai részén a 20. században jelentős népességmozgás történt, az innen elszármazott, illetve kitelepített lakosság már az 1970-es évektől kezdve kutatta eredetét-múltját, és főként német nyelven, sorban jelentek meg a helytörténeti- és családtörténeti kiadványok.

³ A családkutatók hatékonyan kommunikáltak a gyorsan bővülő levelezőlistákon, és általában önzetlenül segítettek egymás munkáját. Szívesen és kreatívan használták a digitális eszközöket, családkönyvek, kiadványok és adatbázisok sorát készítették el. Az AKuFF családkutatói könyvtárat is létrehozott, s a nehezen elérhető, ritka kiadványok kölcsönzése népszerű volt a tagság körében. A szorgalmasan végzett, önkéntes munka eredményére példaként említhetők a 2010-ben alapított Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) honlapján létrehozott adattárak is. Az egyesület munkatársai az 1895 utáni állami anyakönyvek esetében több mint négymillió anyakönyvi bejegyzést indexáltak, az adatbázis összesen több mint húszmillió nevet tartalmaz. <http://www.macse.hu/society/adattarak.php> és <http://www.macse.hu/databases/hu/default.aspx> (A letöltés dátuma: 2020. március 26.)

⁴ A tanulmány az NKA Levéltári Szakmai Kollégiuma megbízásából, 2008-ban született, szerzői Biszak Sándor, Lakatos Andor és Vajk Ádám. Az archív változat elérhető a KFL honlapján. https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/akvi_tanulmany.pdf (A letöltés dátuma: 2020. március 26.)

sor került az Arcanum Adatbázis Kft. segítségével.⁵ A könyvszkennelvel készített felvételek mellett a képek egy része digitális fényképezéssel – Nikon D90-es, 12 megapixeles kamerával – készült, s a fényképek minősége a kutatói célokra jól megfelelt. A digitális fényképezés technikai fejlődésének és terjedésének köszönhetően, ekkortájt lehetségesnek bizonyult, hogy hozzátételezőlegesen félmillió forintos összegből tömeges digitalizáló tevékenységre alkalmas munkaállomást építsünk. Technikus munkatárs alkalmazásához kedvező foglalkoztatási lehetőséget kerestünk, és több sikertelen kezdeményezés után végül 2009-ben ígéretet kaptunk Kalocsa Város Önkormányzatától, hogy a helyi közmunkaprogram keretében támogatni fogják munkánkat.⁶

A kutatói érdeklődés mellett így végül a szükséges technikai és személyi feltételek biztosításának módja is kezdett körvonalazódni. A következő fontos lépést a tervek jóváhagyása jelentette, amelyet dr. Bábel Balázs érsektől kaptunk meg a fenntartó Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye képviselőjében.⁷

Az ezután megkezdett tömeges digitalizálás „szakmai kísérlet” volt részünkről. Jó ideig csak a következő néhány lépést láttuk magunk előtt, anélkül hogy hosszabb távon tervezni tudtunk volna. Hamarosan megtapasztaltuk, hogy a projekt alaposan megváltoztatta kétszemélyes, kis levéltárunk megszokott napirendjét. Az új teendők között hangsúlyos célként fogalmaztuk meg, hogy az első év eredményeire alapozva, minél hamarabb internetes kutatói szolgáltatást indítsunk. Ez a szolgáltatás lényegében a forrásokról készült digitális képfelvételek elérhetőségének és böngészhetőségének biztosítását jelentette.

Célkitűzés

Az elmúlt évszázadokból hosszan sorolhatnánk az emberek életét, mindennapjait meghatározó, alapvetően vallásos (egyházi) közösségeket, amelyek a történelmi Kalocsa-Bácsi, illetve a jelenlegi Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén is igen elterjedtek és jelentősek voltak: család, egyházközség, iskola, társulat, egyesület... Ezeket a helyi közösségeket állította a figyelem középpontjába a KFL Communio projektje, amelynek célja az említett közösségek történelmi kutatása szempontjából fontos források bemutatása lett. Ez a cél számunkra elsősorban a plébániák levél-

⁵ Ez a közel 20 ezer felvételtől álló képanyag akkor egy már meglévő, szöveges anyakönyvi adatbázist egészített ki.

⁶ Érdekesként jegyezzük meg, hogy a börtönmunkával is kísérleteztünk, amelyre Kalocsán alapvetően jó lehetőségek voltak. Engedélyezése végül az adatmozgás és a rendszeres digitális kommunikáció veszélye miatt hiúsult meg, az adathordozók használatát ugyanis nem lehetett a számítógépes munkát végző elítéltek számára kellő biztonsággal korlátozni.

⁷ A 2009-ben, elsőként vállalt fenntartói támogatást egy újító levéltári vállalkozás (tömeges digitalizálás és internetes kutatói szolgáltatás) megvalósulása érdekében a kutatók nagyra becsülték, s az említett családkutató szervezetek (AKuFF, MACSE) képviselői különféle rendezvények alkalmával többször meg is köszönték dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érseknek.

tárainak feltárásával vált elérhetővé, hiszen itt összegződtek a katolikus családok és a helyi vallásos közösségek alapvető adatai.⁸ Levéltáros munkánk során meggyőződésünké vált, hogy az anyakönyvek és az egyéb helytörténeti források információs tartalma egymást jól kiegészítheti, együtt érvényesül igazán. Ezért kezeltük együtt, egy digitalizáló projekt keretében – majd közös kutatói szolgáltatásban, *Matricula-Historia-online* néven – az említett tartalmakat.

Mivel kutatóink érdeklődése elsősorban a fentebb felsorolt közösségeket érintette, hangsúlyossá vált a velük kapcsolatos forrásanyag minél hatékonyabb feltárása és elérhetőségének biztosítása. A kiemelkedő kutatói érdeklődés tehát a levéltár részéről is megkülönböztetett figyelmet kapott; ennek a gyakorlatias összefüggésnek fontos része volt a *Communio* projekt születésében és fenntartásában.

A munkamódszer

A plébániák levéltárainak feltárása természetesen többféle módon és többféle szinten történhet. A teljes iratrendezéssel egybekötött feltárás egyházmegyei szinten – tekintettel intézményünk méreteire és a plébániák számára, irataik általános rendezetlenségére – több évtizedes munkát jelentene.⁹ Mivel a kutatásokkal és a digitalizálással nem célszerű ezt a hosszú folyamatot megvárni, az előttünk álló munkát megpróbáltuk több részfeladatra bontani. 2009-ben úgy döntöttünk, hogy első lépésként a plébániái levéltárak kéziratos kötetének feltárására és képi digitalizálására koncentrálunk. Ezek a kötetek (anyakönyvek, anyakönyvi mutatók, népesség-összeírások, testületi- és vizitációs jegyzőkönyvek, *historia domusok*, levelezőkönyvek) általában egyediek, és a legfontosabbnak vélt eseményeket, illetve információkat jegyezték le bennük. A kötetek formailag is jól felismerhetők és könnyen elkülöníthetők, így egy-egy plébánia feltárása, a dokumentumok jegyzékelése néhány óra alatt elvégezhető. Minden egyes kéziratos kötet rövid, néhány adattípusból álló táblázatos leírást kapott, és ezt követően Kalocsán, a levéltár műhelyében digitális fotózással készült el képi másolata. A képek a fotózás során a dokumentumok jelzetéből generált egyedi azonosító-elnevezést kaptak, a forrásokat digitalizálás után visszazállítottuk eredeti őrzési helyükre.

A plébániák feltárásával párhuzamosan, a KFL központi iratanyagában is folyt a munka. A plébániákra vonatkozó iratsorozatokban először itt is az anyakönyvi másodpéldányok és az egyházlátogatási jegyzőkönyvek kötetekre koncentráltunk, majd később megkezdtük az anyakönyvezéssel kapcsolatos akták (felmentések, anyakönyvi javítások), valamint a feudális kori népesség-összeírások iratainak fel dolgozását is.

⁸ A plébániákon őrzött levéltárak mellett az egyházmegye központi iratkezelésében, Kalocsán is szerencsés módon külön sorozatokban gyűjtötték az egyes plébániákra vonatkozó iratokat.

⁹ A 2000-es évek elején, próbaképpen három év alatt tizenöt vidéki egyházközség levéltárát sikerült rendeznünk egyéb teendőink mellett, általában a plébánosok kezdeményezésére.

A megvalósítás lépései

2009 őszén, a Kalocsai Sárköz településeivel kezdtük el a plébániák kéziratos köte-
teinek képi digitalizálását. Az itteni 19 anyakönyvezési hely feldolgozása (95 ezer
képfelvétellel) fontos tapasztalatokat jelentett a várható felvételszámokat és a plé-
bániákon található források jellegét tekintve. Eszerint dolgoztuk ki a digitális tar-
talom egységes, tematikus elrendezését, könyvtár-struktúráját, illetve határoztuk
meg feladatainkat a következő esztendőkre. A fotózás során levéltárunk központi
raktárainak állományát is bőséggel hasznosítottuk. Ez egyrészt gazdag anyakönyvi
másodpéldány-gyűjteményünknek, másrészt a már beszállított, rendezett plébániai
levéltáraknak volt köszönhető.

2010-ben központi anyakönyvi másodpéldány-állományunkból, vagyis a Kalo-
csa-Bácsi Főegyházmegye plébániáinak 1826–1920 közötti évszázadából, elsőként
az egybekeltek anyakönyveit digitalizáltuk. A döntés oka az volt, hogy a házassági
anyakönyvek bejegyzései adatokban ugyan gazdagok, az alapvető kutatást, a nem-
zedékek kapcsolását is lehetővé teszik, de a bejegyzések száma, a dokumentumok
terjedelme a többi anyakönyvtípushoz viszonyítva mégis jóval kisebb, vagyis a teljes
egyházmegyei „körkép” így kevesebb képfelvétellel, viszonylag gyorsan elérhető volt.
A másodpéldányok mellett megkezdtük az 1993 után Kalocsához csatolt, egykori
váci egyházmegyei területre eső plébániák eredeti anyakönyveinek feldolgozását is,
ahonnan nem voltak másodpéldányaink. Ezek között olyan nagyobb városok állo-
mányai is előfordultak, mint például Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa.
A fent említett módon levéltárunkban egy év alatt – 2009 őszétől 2010 őszéig – össze-
sen mintegy 250 ezer képfelvétel készült, amelyre alapozva az év végére az egész tör-
téneti egyházmegye területére (a néhai Bács-Bodrog és a mai Bács-Kiskun megyékre)
kiterjedő, elsősorban a házassági anyakönyvekre alapozott kutatási szolgáltatást in-
dítottunk honlapunkon. Ettől kezdve a létrejött digitális tartalom gyarapítása és kuta-
tói szolgáltatása párhuzamosan folyt tovább.

2011-ben elsősorban központi anyakönyvi másodpéldány-állományunkból dol-
goztunk, mindössze két alkalommal jártunk vidéki plébániákon. A kereszteltek és
meghaltak 1826–1920 közötti anyakönyveivel egészítettük ki a 2010-ben létreho-
zott anyagot; a feldolgozás során először a terület városaira koncentráltunk, majd
a kisebb települések következtek, a sorrendet ez alkalommal is kutatói szempontok
alapján határoztuk meg. 2011 végéig összesen mintegy 550 ezer képfelvétel készült,
s az év egyik különleges eseménye volt, hogy Szabadkán, a Történelmi Levéltárban is
digitalizáltunk, ahol a város, illetve környékének anyakönyvi mutatóiról mintegy
10 ezer képfelvételt készítettünk. Ezek a névmutatók nagymértékben segítették a tör-
ténelmi egyházmegye legnagyobb városának anyakönyvi kutatásait, eligazodási
lehetőséget nyújtva a bejegyzések tömegéhez.

2012–2015 között újra intenzívebbé váltak a plébániai iratgyűjtések és a digitalizálás céljából történt iratbeszállítások: ezekben az években összesen 93 plébánián¹⁰ jártunk, és valamennyi 1950 előtti alapítású lelkészszékre eljutottunk a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén.

2016–2017-ben még négy plébániai beszállítás történt, s a hiányzó, illetve hibás felvételeket igyekeztünk pótolni. Ezzel lényegében befejeződött a főegyházmegye mai területének 2009-ben megkezdett feldolgozása, amelynek során 120 alkalommal látogattunk plébániákat, és több mint 50 ezer digitalizált dokumentumot vetünk nyilvántartásba. A kapcsolódó képfelvételek száma meghaladta az egymilliót.

2017-ben megkezdtük a rendszeres határon túli munkát; azóta a történelmi Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye szerbiai részéről is igyekszünk gyűjteni 1920 előtti anyakönyvi és helytörténeti forrásokat. Alig több mint egy év alatt 150 ezer képfelvétel készült levéltárakban, községi hivatalokban és plébániákon, amelyek közül különösen értékesek számunkra az 1826 előtti időszak hiánypótló anyakönyvi felvételei, mivel a másodpéldányokat megelőző időszakról Kalocsán, illetve Magyarország határain belül nem voltak kutatható információk.

A kéziratos kötetek mellett a kutatható képállományt levéltárunk egyéb, tematikusan kapcsolódó irataival is igyekszünk kiegészíteni, ezért 2015-ben megkezdtük az anyakönyvezéssel kapcsolatos akták (anyakönyvi javítások, felmentések), majd 2018-ban a népesség-összeírások (status animarum, különféle névjegyzékek), 2019-ben az alapítványi- és peres iratok sorozatainak digitalizálását is.

A projekt forrásai, anyagi- és szervezési kérdések

A Communio projektnek a szó hagyományos értelmében sosem volt költségvetése, bár a felvételek készítésének költségei utólag évenként, vagy akár hosszabb távon is számszerűsíthetők, a tervezés nem ezen a szálon haladt. A folyamat elsősorban nem pénzeszközök megszerzésével, hanem sokkal inkább konkrét feladatok megoldásával, együttműködések kimunkálásával, a rendelkezésre álló erőforrások megszerzésével haladt előre.¹¹ Az alkalmoszerű, egy-egy konkrét feladatra szóló támogatásokon túl a projekt legstabilabb, rendszeres bevételét tulajdonképpen a kutatói regisztrációs díjak jelentették. Így tíz év távlatában kijelenthető, hogy a tartalom létrehozásának és fejlesztésének anyagi terhet jórészt a kutatók viselték, ők voltak a projekt legfontosabb támogatói, és ők jelentették annak „társadalmi erőterét” is a további támogatások kéréséhez. A fentebb említett, határozott kutatói igényekhez tehát számottevő kutatói teherviselés is társult, s bármennyire is logikusnak tűnhet

¹⁰ 2012:16, 2013:11, 2014:15, 2015:51.

¹¹ A projekt bemutatásakor, különféle konferenciák, előadások alkalmával szívesen emlegettük hasonlóként a köleves meséjét.

ez a társítás, a jelenség újdonság volt a levéltárak körében, megítélése máig is változó a levéltárosok részéről. A témához ezen a helyen, most csak néhány rövid megjegyzést tennék: huszonöt év intézményes költségvetési tapasztalatai alapján a projekt első éve a „legsúlykebb esztendők” közé tartoztak a KFL működését finanszírozó közgyűjteményi támogatás tekintetében, azaz nem volt könnyű mozgósítható belső erőforrásokat találnunk, és a tömeges digitalizálást szolgáló pályázati lehetőségek sem voltak jellemzők azokban az években. Ráadásul a projekt születésekor szinte mindenütt a gazdasági válságról beszéltek, és elkerülhetetlen kiadáscsökkentést emlegettek...

A technikai eszközök esetében a kutatásra alkalmas digitális képek létrehozása volt a fő cél, s ehhez mérten egyszerű, takarékos megoldásokra törekedtünk. Az eszközök beszerzéséhez részben sikerült a hagyományos levéltári pályázati lehetőségeket is igénybe vennünk.¹² Már az első évben két fényképezővel dolgoztunk, s a második évtől három munkaállomáson folyt párhuzamosan a munka. A három állomás zökkenőmentes működését előbb-utóbb négy eszközparkkal tudtuk jól megoldani. Erre az időnkénti meghibásodások, s a javításból eredő kiesések miatt, valamint a házon kívüli helyszínekre kitelepített munkaállomások távollétéből adódóan lett szükség.¹³ A jó minőségű internetes kutatói szolgáltatáshoz megfelelő szervert és szerver-hosting szolgáltatást kezdetben a MVM Paksi Atomerőmű Zrt. támogatása biztosította.

A humán erőforrások terén megállapítható, hogy a kedvezményes foglalkoztatási lehetőséget az első években, 2009–2014 között a közmunkaprogram biztosította. Ebben az időszakban öt személy dolgozott napi nyolc órában. Közülük hárman négy évet, ketten rövidebb időt, egy-két évet töltöttek nálunk. A közmunkaprogramot a későbbiekben a rehabilitációs programok váltották. Ezek keretében összesen hat személyt alkalmaztunk 2014–2019 között, napi négy órában. A hasonló programok adminisztrációs terhe jelentős volt, anyagi szempontból viszont megérte élni a kedvező lehetőségekkel. Jellegüknél fogva meghatározott időszakokra szóltak, ebből következően megszakításokkal működtek. Szerencsére az egymást követő ciklusokban régi munkatársainkat sikerült rendszeresen visszakapnunk. Az utóbbi években, a határon túli digitalizálás általában alkalmi megbízási szerződésekkel, és alkalmi támogatásokkal zajlott.¹⁴

¹² Példaként az EMMI nyilvános magánlevéltári pályázatait vagy a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat támogatását említhetnénk, illetve TÁMOP-os oktatási pályázati forrást is felhasználtunk ilyen célokra.

¹³ Több százezer felvétel után egy-egy kamera zárszerkezete, mozgó alkatrészei „elfáradtak”, a javítások főként ezeknek az alkatrészeknek a cseréjét jelentették. Az eszközök a nagy igénybevételhez képest jól működtek, és jelentősen túlteljesítették a gyári szabvány-értékeket.

¹⁴ Határon túli munkánkat a Probate Research – Magyar Örökösutató Iroda, az MVM Paksi Atomerőmű Zrt. és az EMMI is támogatta.

A projekt szervezésével kapcsolatos feladatokat a levéltár vezetője látta el, a feldolgozással kapcsolatos teendőket – források előkészítése, leírása, digitális képanyag kezelése-mentése, technikus munkatársak betanítása, kutatók adminisztrációja – a levéltár szakalkalmazottai végezték. Kétszemélyes intézményünk időközben, 2014-től háromszemélyes levéltár lett.¹⁵

A létrejött digitális tartalom ismertetése

A KFL-ben létrejött digitális tartalom – összesen több mint 1,7 millió képfelvétel – az elmúlt évtizedben három fő részre tagolódott, amelyek elkülönülését a különféle kutatói szolgáltatások tematikus és technikai jellegzetességei eredményezték. A *Communio* projekt fő célkitűzéseire épült 2010 végétől a *Matricula-Historia-online* szolgáltatás, amely plébániánként, a források jellegének megfelelően kialakított, egységes könyvtárszerkezetben tartalmazza a nagy mennyiségű digitális képanyagot. Hamarosan felmerült az igény, hogy levéltárunk legfontosabb „segédleteit” (a tájékozódást segítő jegyzőkönyveket, iktatókat, mutatókat, kiemelt fontosságú gyűjteményes állományrészeket) is digitalizáljuk, az így születő képállományok 2012-től a KFL-online szolgáltatásban, a levéltári jelzetek szerinti könyvtárszerkezetben kaptak elhelyezést. Végül 2013–2018 között, öt éven át működött egy külön honlapon Kalocsa és szállásai (Szakmár, Homokmégy) 1700–1910 közötti anyakönyvi adatbázisa, amely 170 ezer anyakönyvi bejegyzés teljes szövegű, átfertő változatát tartalmazta, az egyes rekordokhoz kötve az eredeti források képét.

A Matricula-Historia-online tartalma

A nagy mennyiségű anyakönyvi és helytörténeti tartalom áttekinthetőségére egységes, tematikus könyvtárszerkezet kialakításával törekedtünk. A képanyag alapvetően plébániánként rendeződik, ezen belül két fő csoportja az anyakönyvek (*Matricula*) és a helytörténeti kötetek (*Historia*) állománya.

A digitalizált dokumentumok leírása egy terjedelmes Excel-táblázatban is áttekinthető.¹⁶ Az itt szereplő kötetszámok egyben a dokumentumok egyedi azonosítását is segítik, mivel ezek a számok a dokumentum képeit tartalmazó könyvtárak elnevezésében is szerepelnek.

¹⁵ Ma már két levéltáros és egy segédlevéltáros beosztású szakalkalmazott dolgozik nálunk, és két rész-munkaidős (csökkent munkaképességű) technikus munkatárs foglalkoztatása is folyamatossá vált.

¹⁶ Az említett táblázat kutatói változata a KFL honlapján található. http://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/dig_dok_nyilv_plebania.xls (A letöltés dátuma: 2020. március 26.)

I. A Matricula-Histora-online tartalmának áttekintése

A MATRICULA-HISTORIA-ONLINE TARTALMA		DOKUMENTUMOK SZÁMA	FELVÉTELEK	
			SZÁMA	ARÁNYA
MATRICULA (anyakönyvek)		49 204	1 347 489	89,56%
HISTORIA (helytörténet)		3 477	156 999	10,44%
MATRICULA-HISTORIA <i>összesen:</i>		52 681	1 504 488	100,00%
MATRICULA (ANYAKÖNYVEK) RÉSZLETEZÉSE				
típus	másodpéldány (füzet)	45 228	595 602	44,20%
típus	eredeti (kötet)	3 042	493 555	36,63%
típus	akv-i iratok, felmentések, javítások (plébániánként)	247	170 953	12,69%
típus	mikrofilm (tekercs)	687	87 379	6,48%
<i>összesen:</i>		49 204	1 347 489	100,00%
őrzőhely	levéltár	46 368	888 805	65,96%
őrzőhely	plébánia	2 003	305 569	22,68%
őrzőhely	határon túli	833	153 115	11,36%
<i>összesen:</i>		49 204	1 347 489	100,00%
jelleg	kereszteltek	14 190	528 651	39,23%
jelleg	meghaltak	15 750	307 409	22,81%
jelleg	egybekeltek	16 253	160 432	11,91%
jelleg	vegyes KEM	364	25 451	1,89%
jelleg	anyakönyvi javítások	116	95 703	7,10%
jelleg	anyakönyvi felmentések	131	75 250	5,58%
jelleg	mutató-index	560	67 195	4,99%
jelleg	bérmáltak	1 565	54 495	4,04%
jelleg	iskolai	125	26 603	1,97%
jelleg	jegyesek	65	4 621	0,34%
jelleg	megtértek-áttértek	85	1 679	0,12%
<i>összesen:</i>		49 204	1 347 489	100,00%
HISTORIA (helytörténet) részletezése				
őrzőhely	levéltár	2 685	85 441	54,42%
őrzőhely	plébánia	792	71 558	45,58%
<i>összesen:</i>		3 477	156 999	100,00%

HISTORIA (helytörténet) részletezése		DOKUMENTUMOK SZÁMA	FELVÉTELEK	
			SZÁMA	ARÁNYA
jelleg	népesség, összeírás	172	38 884	24,77%
jelleg	leirat, körlevél	152	22 674	14,44%
jelleg	egyházközség, iskolaszék	179	18 913	12,05%
jelleg	Historia Domus	130	10 458	6,66%
jelleg	egyéb (leltár, jövedelmek, kongrua, alapítványi törzskönyv, beteglátogatás, tanyalátogatás, tervek, hirdető könyvek stb.)	142	8 645	5,51%
jelleg	társulat, egyesület	56	4 117	2,62%
jelleg	espereskerületi	17	1 249	0,80%
<i>összesen:</i>		<i>3 477</i>	<i>156 999</i>	<i>100,00%</i>

Összességében kiemelhető, hogy a másfél milliós képállomány több mint 52 ezer dokumentumhoz köthető, s a tartalom döntő részben anyakönyvi jellegű. Tíz felvételtől átlagosan kilenc készült anyakönyvi és egy helytörténeti forrásról.

A Matricula-rész tartalmában, a források típusánál – a dokumentumok számát tekintve – kiemelkednek a másodpéldányok. Ennek magyarázata, hogy a másodpéldányokat a plébániákon évente másolták és küldték be, anyakönyvi típusonként külön füzetekben. Ezeket a füzeteket később, a levéltárban sem kötötték egybe, ma is beküldött formájukban található. Az is látható, hogy a felvételszámokat tekintve a másodpéldány-füzetek és az eredeti anyakönyvi kötetek aránya már kiegyensúlyozottabb (az első közel 600 ezer, a második majdnem 500 ezer felvétel). Jóval kisebb számban készültek felvételek az anyakönyvezéssel kapcsolatos levéltári iratokról, illetve mikrofilmekről.

A források őrzőhelyét tekintve kétharmados volt a levéltárban őrzött dokumentumokról készült felvételek aránya, a plébániákon, illetve a határon túl őrzött dokumentumok egyharmados részesedéséhez képest.

A tartalom jellegét tekintve, a keresztelési anyakönyvek kiugró felvételszámának magyarázata, hogy ennél az anyakönyvtípusnál következetesen törekedtünk a másodpéldányok és az eredeti anyakönyvek digitalizálására is. Ezzel szemben az egybekelték és a meghaltak esetében gyakran megelégedtünk az egyik változat elkészítésével, és általában a másodpéldányok voltak számunkra gyorsabban elérhetők. A kereszteltek esetében ugyanis a 19. század derekától különbözik az eredeti és másodpéldányok tartalma. Az eredeti könyvekben ekkor már vezettek utólagos bejegyzéseket (például házasságkötésről, névváltozásról, halálesetről), míg a Kalocsára beküldött másodpéldányok tartalmát utólag nem módosították. A többi anyakönyvi

típusnál nem jellemzők a hasonló adatkülönbségek, bár bizonyos eltérések néha ott is észlelhetők.¹⁷

Az anyakönyvi keresések szempontjából kiemelkedő jelentőségűek a felvételek mindössze 5%-át adó mutatók. Sajnos jellemzően inkább csak a 19. századtól (időnként csak a század közepétől), elsősorban a kereszteltek és az egybekeltek anyakönyvei esetében készítették őket a plébániákon, de természetesen az is előfordul, hogy a teljes időszakra, valamennyi anyakönyvi típusra vonatkozóan rendelkezésre állnak. Kisebb plébániákon könnyebben áttekinthető anyakönyvi mennyiségeknél időnként elhagyták a készítésüket, és sajnos arra is van példa, hogy korábban meglévő mutatók a 20. században elvesztek.

A Historia-rész, vagyis a helytörténet tartalmának esetében a levéltár és a plébániák forrásainak aránya a felvételszámok tekintetében viszonylag kiegyensúlyozott, míg a dokumentumok számánál kiemelkedő a levéltár értéke. Ennek az aránytalanságnak a magyarázata, hogy a levéltárban digitalizáltuk egyházlátogatási jegyzőkönyveinket, amelyek plébániánként, látogatásonként külön füzetekben készültek, a vizitációs dokumentumok száma így kiemelkedő.

A helytörténeti tartalom jellegét tekintve megállapítható, hogy a felvételek közel 60%-a az imént említett vizitációs jegyzőkönyvekhez (33%) és a népességre vonatkozó összeírásokhoz (25%) köthető. A feudális kori leiratok és körlevelek (14%), valamint az egyházközségek és iskolaszékek 19. század második felétől kezdődő jegyzőkönyveinek felvételszáma (12%) hasonló, jóval kisebb nagyságrendű. A helyi történetírás (Historia Domusok) felvételszáma szerény (7%), tartalma annál jelentősebb. Sajnos számos esetben elvesztek ezek a pótolhatatlan, egyedi helytörténeti források. Főként a 20. század első feléből, csupán szerény mennyiségben maradtak fenn a különféle vallásos társulatok és egyesületek (3%), valamint az espereskerületek működésének jegyzőkönyvei (1%).

A KFL-online tartalma

A KFL egyéb állományai esetében is módszeresen törekedtünk kéziratok kötetünk digitalizálására, hiszen a régi protokollumok, az iktatók, mutatók és egyéb segédkönyvek, összeírások sorozatai elsődleges információkat adnak a különféle hivatalok működéséről és iratkezeléséről, s így nélkülözhetetlenek a kutatások megkezdéséhez.

Ezen túl, az akta formájú iratok digitalizálása során elsősorban az elmúlt évtized aktualitásait és kutatói érdeklődését vettük figyelembe, így került sor a gyűjtemények – térképtár, tervtár, oklevelek – feldolgozásán túl a hiteleshelyi iratok, az I. világháborús holttanyilvánítási akták (eltűnt katonák halálának utólagos megállapítása,

¹⁷ A másodpéldányok külalak tekintetében rendezettebbek, tisztázat jellegűek van, az eredetiben viszont előfordulhatnak utólag pótolta, „kifejejtett” bejegyzések.

tanúvallomások alapján) vagy éppen az érseki uradalom birtokjogi iratgyűjteményének kiemelésére.¹⁸

A KFL-online képanyaga a levéltár fondjegyzékének megfelelően, a levéltári jelzetek szerinti könyvtári struktúrába rendeződik. A tartalom megfelelő kezeléséhez így szükség van az iratokat ismertető információkra is, amelyek honlapunkon külön oldalakon, valamint az oldalakhoz csatolt táblázatokban, illetve letölthető PDF dokumentumokban érhetők el. A fond- és állagjegyzék, az említett segédlet-táblázatok, valamint a közölt képanyag könyvtárszerkezetének jelzetei összevethetők, s a tartalom jelenleg ilyen formában kereshető.

II. A KFL-online tartalmának áttekintése

LEVÉLTÁRI ÁLLOMÁNYOK SZÁMA	FORMA	JELLEG	MAPPA	FELVÉTELEK	
				SZÁMA	ARÁNYA
9 levéltári állomány	kötet	jegyzőkönyv, iktató, mutató	655	93 844	45,17%
5 levéltári állomány	irat, kötet	jogi jellegű anyag	1 198	44 079	21,22%
1 levéltári állomány	irat	építés, felszerelés	66	39 965	19,24%
5 levéltári állomány	irat, negatív	gyűjteményes anyag	525	20 357	9,80%
6 levéltári állomány	kötet, irat	vegyes tartalom	107	9 517	4,58%
	<i>KFL-online tartalom összesen:</i>		2 551	207 762	100,00%

A KFL-online tartalom egyik fele kötetek, másik fele iratok digitalizálásával született, a két rész aránya szinte egészen pontosan 50-50%. A források jellegét tekintve a felvételek legnagyobb része a kutatások segédletét adó jegyzőkönyvek, iktatók és mutatók állományaihoz köthető (45%), ezt követik a jogi jellegű anyagok (21%) és az építéssel, illetve felszereléssel kapcsolatos akták (19%), majd jóval kisebb nagyságrendben szerepelnek a gyűjteményes és vegyes iratállományok.

A jegyzőkönyvek, iktatók, mutatók csoportjában szinte valamennyi fontosabb hivatal megtalálható a KFL állományából.¹⁹

A jogi jellegű (peres és jogbiztosító) állományok között első helyen a holttányilvánítási perek állnak mintegy 60%-os, kiemelkedő aránnyal. Ez a képanyag az I. világháborúban eltűnt, közel kétezer katona sorsával kapcsolatos. A közjegyzői tevékenység

¹⁸ A KFL-online tartalmához egyelőre nem tudunk pontos dokumentumszámot rendelni. A dokumentum fogalma a levéltári terminológiában a tételnek felel meg, viszont a digitalizált iratokról sok esetben csak magasabb, sorozatszintű leírásaink vannak. Ennek oka, hogy a segédletek szintjén nem mindig győztünk a képi digitalizálás tempójával lépést tartani, és tételszintű információkat adni.

¹⁹ A Konzisztórium és utóda, az Érseki Hivatal, a Sentszéki Bíróság, a Főkáptalan, a gazdasági szervek közül a Jóságkormányzóság, Úriszék, Ügyvédi Hivatal, Mérnöki Hivatal.

III. A KFL-online tartalmának részletezése

LEVÉLTÁRI JELZET, MEGNEVEZÉS	FORMA	JELLEG	MAPPA	FELVÉTEL	
				SZÁMA	ARÁNYA
KFL-I-1-e_Kotetek-A\ Kon- zisztorium	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	138	33 346	35,53%
KFL-III-2-a_Gazdasagi-ul- es-jkvek\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	86	13 020	13,87%
KFL-III-3-a_Joszag-igazgato- sag-iktatok\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	97	11 606	12,37%
KFL-I-1-e_Kotetek-B-C-D-E\ hivatali-segedkonyvek	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	104	11 507	12,26%
KFL-I-2-d_Szentszeki-birosa- gi-jkvek\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	39	7 706	8,21%
KFL-II-1-a_Fokaptalani-jk- vek\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	60	6 241	6,65%
KFL-III-7-a_Ugyvedi-iktatok\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	76	5 294	5,64%
KFL-III-6-a_Uriszeki-jkvek\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	20	3 758	4,00%
KFL-III-16-a_Mernoki-hiva- tal-Iktatok	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	35	1 366	1,46%
<i>jegyzőkönyv, iktató, mutató összesen:</i>			655	93 844	100,00%
KFL-I-2-b_ Holtanyilvanitas\ \	irat	jogi jellegű, peres anyag	136	25 841	58,62%
KFL-II-4-b_Fokaptalani-hite- leshelyi-iratok\ \	irat	jogi jellegű, „közjegyzői” anyag	8	5 660	12,84%
KFL-III-8-9_Leltarak\ \	kötet	jogi jellegű, jogbiztosító anyag	63	5 389	12,23%
KFL-III-5-a_Birtokjogi-irat- gyutjemeny\ \	irat	jogi jellegű, jogbiztosító anyag	772	4 521	10,26%
KFL-III-5-b_Urbariumok\ \	irat	jogi jellegű, adózási jegyzékek	219	2 668	6,05%
<i>jogi jellegű anyag összesen:</i>			1 198	44 079	100,00%
KFL-I-1-b_2-a_ Epites-felszerelés	irat	építés, felszerelés, művészettörténet	66	39 965	100,00%
<i>építés, felszerelés összesen:</i>			66	39 965	100,00%

KFL-VIII-8_Filmek	film negatív	gyűjteményes anyag	8	12 636	62,07%
KFL-VIII-3_Tervtar\	irat	gyűjteményes anyag	513	6 079	29,86%
KFL-VIII-2_Terkeptar\	irat	gyűjteményes anyag	2	1 514	7,44%
KFL-VIII-1-b_Ujkori-oklevelek\	irat	gyűjteményes anyag	1	73	0,36%
KFL-VIII-1-a_Kozepkori-oklevelek\	irat	gyűjteményes anyag	1	55	0,27%
gyűjteményes anyag összesen:			525	20 357	100,00%
KFL-I-1-c_Perszonalis-szemelyi-sorozatok	irat	vegyes tartalom	13	3 370	35,41%
KFL-VI-6_Nagyszeminarium\	kötet	vegyes tartalom	42	3 203	33,66%
KFL-I-1-d_Vegyes-bermalasi-akvek	kötet	vegyes anyakönyvi	19	993	10,43%
KFL-I-1-a_Egyhaz-kormanyzati-sorozatok	irat	vegyes tartalom	16	799	8,40%
KFL-VI-7_Iskolanoverek\	kötet	vegyes tartalom	8	670	7,04%
KFL-VI-8_Kisszeminarium\	kötet	vegyes tartalom	9	482	5,06%
vegyes tartalom összesen:			107	9 517	100,00%

előzményeként említhető káptalani hiteleshelyi iratok (13%) fontosságát talán nem szükséges külön indoklunk, a másik három állomány pedig az uradalom jogbiztosító-nyilvántartó tevékenységének eredményeként született, az ingóságok (leltárak, 12%), a birtokok (10%) és adók (urbáriumok, 6%) számbavételével.

Az építés, felszerelés, művészettörténet cím alatt a plébániai iratsorozatok egyik tematikus segédletének kapcsolódó képanyagát tüntettük fel. Létrehozását és fejlesztését a kiemelt kutatói érdeklődés indokolja, a különféle építmények, épületek létrehozása, gondozása, felszerelése és díszítése kapcsán ugyanis többféle célból, rendszeresen megkeresnek bennünket ügyfeleink.

A gyűjteményes anyagon belül kisebb felvételszámú, de jobb minőségben létrehozott, ezáltal illusztrációs célokra is szívesen alkalmazott felvételek szerepelnek. A tervtár, a térképtár és az oklevelek gyűjteményei feltétlenül ide sorolhatók. A filmek felvételszámának nagyságrendjét a forrás technikai sajátosságai indokolják. Fotótárunk, képeslapjaink, régi nyomtatványaink módszeres feldolgozása még nem történt meg. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy a hasonló források kisebb mennyiségben, a levéltári iratok között fordulnak elő, mivel nem volt szokás elkülöníteni őket.

A egyes tartalmak között felsorolt levéltári állományok digitalizálását általában konkrét kutatói igények motiválták, illetve kiemelhetők a jelentősebb intézmények – kisszeminárium, nagyszeminárium, kalocsai iskolanővérek – kötetei.

IV. A KFL-online tartalma az állományok felvételszám szerinti sorrendjében

LEVÉLTÁRI JELZET, MEGNEVEZÉS	FORMA	JELLEG	MAPPA	FELVÉTEL	
				SZÁMA	ARÁNYA
KFL-I-1-b_2-a_ Épites-felszerelés	irat	építés, felszerelés, művészettörténet	66	39 965	19,24%
KFL-I-1-e_Kotetek-A\ Kon- zisztorium	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	138	33 346	16,05%
KFL-I-2-b_ Holtanyilvanitas\	irat	jogi jellegű, peres anyag	136	25 841	12,44%
KFL-III-2-a_ Gazdasagi-ules-jkvek\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	86	13 020	6,27%
KFL-VIII-8_Filmek	film negatív	gyűjteményes anyag	8	12 636	6,08%
KFL-III-3-a_Joszag-igazgato- sag-iktatok\	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	97	11 606	5,59%
KFL-I-1-e_Kotetek-B-C-D-E\ Hivatali-segedkonyvek	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	104	11 507	5,54%
KFL-I-2-d_Szentszeki-jkvek\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	39	7 706	3,71%
KFL-II-1-a_Fokaptalani-jk- vek\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	60	6 241	3,00%
KFL-VIII-3_Tervtar\ \	irat	gyűjteményes anyag	513	6 079	2,93%
KFL-II-4-b_Fokaptalani-hite- leshelyi-iratok\ \	irat	jogi jellegű, közjegyzői anyag	8	5 660	2,72%
KFL-III-8-9_Leltarak\ \	kötet	jogi jellegű, jog- biztosító anyag	63	5 389	2,59%
KFL-III-7-a_Ugyvedi-iktatok\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	76	5 294	2,55%
KFL-III-5-a_Birtokjogi-irat- gyujtjemeny	irat	jogi jellegű, jog- iztosító anyag	772	4 521	2,18%
KFL-III-6-a_Uriszek-jkvek\ \	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	20	3 758	1,81%

KFL-I-1-c_Perszo­nalis-sze­melyi-sorozatok	irat	vegyes tartalom	13	3 370	1,62%
KFL-VI-6_Nagyszeminarium\	kötet	vegyes tartalom	42	3 203	1,54%
KFL-III-5-b_Urbariumok\	irat	jogi jellegű, adózási jegyzékek	219	2 668	1,28%
KFL-VIII-2_Terkeptar\	irat	gyűjteményes anyag	2	1 514	0,73%
KFL-III-16-a_Mernoki-hiva­tal-iktatok	kötet	jegyzőkönyv, iktatók, mutatók	35	1 366	0,66%
KFL-I-1-d_Vegyes-bermal­asi-akvek_2018\	kötet	anyakönyv	19	993	0,48%
KFL-I-1-a_Egyház-kormany­zati-sorozatok	irat	vegyes tartalom	16	799	0,38%
KFL-VI-7_Iskolanoverek\	kötet	vegyes tartalom	8	670	0,32%
KFL-VI-8_Kisszeminarium\	kötet	vegyes tartalom	9	482	0,23%
KFL-VIII-1-b_Ujkori-okle­velek\	irat	gyűjteményes anyag	1	73	0,04%
KFL-VIII-1-a_Kozepkori-ok­levelek\	irat	gyűjteményes anyag	1	55	0,03%
<i>összesen:</i>			2 551	207 762	100,00%

A Kalocsa és szállásai anyakönyvi adatbázis tartalma

Az interneten 2013–2018 között, öt éven át szolgáltatott Kalocsa és szállásai anyakönyvi adatbázis mintegy 170 ezer anyakönyvi bejegyzés átírt információit és csatolt képanyagát tartalmazta, döntő részben az 1700–1910 közötti időszakból. A tartalom létrehozását jóval korábban, 1997-ben kezdtük meg levéltárunkban, és a nagyrészt római katolikus vallású lakosság anyakönyveinek anyagát idővel a zsidó anyakönyvi másodpéldányok (1850–1895), illetve a polgári anyakönyvezés többletinformációival (1895–1910) is kiegészítettük, így az adatbázis a térség teljes lakosságát tekintve tartalmazta a születési (keresztelési), házassági és halálozási adatokat. A feldolgozott bejegyzések esetében a teljes adattartalom megőrzésére törekedtünk.

Az internetes adatbázist főként családkutatók használták, de tudományos célú keresésekre is alkalmas volt. A honlapot az Arcanum Adatbázis Kft. üzemeltette, 2018 novemberében egy műszaki hibát követően a szerver sajnos leállt; az adatbázis tartalmát ugyan sikerült megmenteni, de szoftveres környezetét nem. A szolgáltatás működése így technikai okokból 2019-ben szünetelt, az új változatot terveink szerint 2020-ban tudjuk elindítani a levéltár honlapján.

A keresztelési, házasságkötési és halálozási bejegyzések szöveges információi remek forrást nyújtanak az innen származó lakosság családtörténeti kutatásaihoz, de emellett értékes adatokat tartalmaznak a társadalom- és településtörténeti, demográfiai és néprajzi kutatásokhoz is.²⁰ Vállalkozásunkat ennek megfelelően az motiválta, hogy az anyakönyvi adatbázisban elvileg szerencsésen találkozhatnak a családkutatók igényei és a különféle tudományos kutatások lehetőségei. A digitális feldolgozás és közlés mennyiségileg és minőségileg is forradalmasíthatja a kutatásokat: lehetővé teszi a források tömeges használatát, távoli elérhetőséget biztosít, és felgyorsítja a kutatások sebességét. A tartalom fejleszthetősége, a különböző jogosultságú felhasználók alkalmazása lehetővé teszi az adattartalom interaktív használatát, a hasznos eredmények, megfigyelések megosztását, kiegészítések, javítások közlését.

Az adatbázis működésének öt éves tapasztalatai alapján úgy véljük, a fentiekben említett tudományos célú kutatások és az interaktív használat lényegében elmaradtak, és csak kis mértékben valósultak meg a hozzájuk fűzött remények.²¹ Ennek egyik oka lehet, hogy a tudományos kutatások finomabb kereséseket, analízaltabb információkat, összetettebb adatstruktúrát igényelnének, amit az internetes változatban nem sikerült kellően érvényesítenünk. Az is előfordulhat, hogy tudományos szempontból további mintákra, összehasonlítható adatbázisokra volna szükség. Egy kis mezőváros adatai ugyanis társadalmi szempontból és a népesség számát tekintve is szűkös keresztmetszetet adnak. A családkutatói használathoz viszont az egyszerűsített, mutatójellegű alapadatok feltüntetése és kereshetősége is elegendő, ezzel kapcsolatban mások az általános igények. Az adatbázis-tartalom fejlesztésére, kiegészítésére pedig inkább csak a levéltárban kezdeményezett folyamatok részeként – például diákok közösségi szolgálata és más, szakkörjellegű foglalkozások keretében – volt példa. Az interaktivitás technikai lehetősége tehát önmagában kevésnek bizonyult, eredményes használata komoly szervezést, odafigyelést igényelt volna, s erre a munkára az elmúlt években nem jutott elegendő energiánk.

Húsz év távlatában elmondható, hogy ez az adatbázis volt levéltárunk „állatorvosi lova”, amelyen rendszeresen kísérleteztünk és modelleztünk különféle anyakönyvi feldolgozási módszereket, tesztelve az egyes munkafolyamatok időigényét és a felhasználás lehetőségeit.

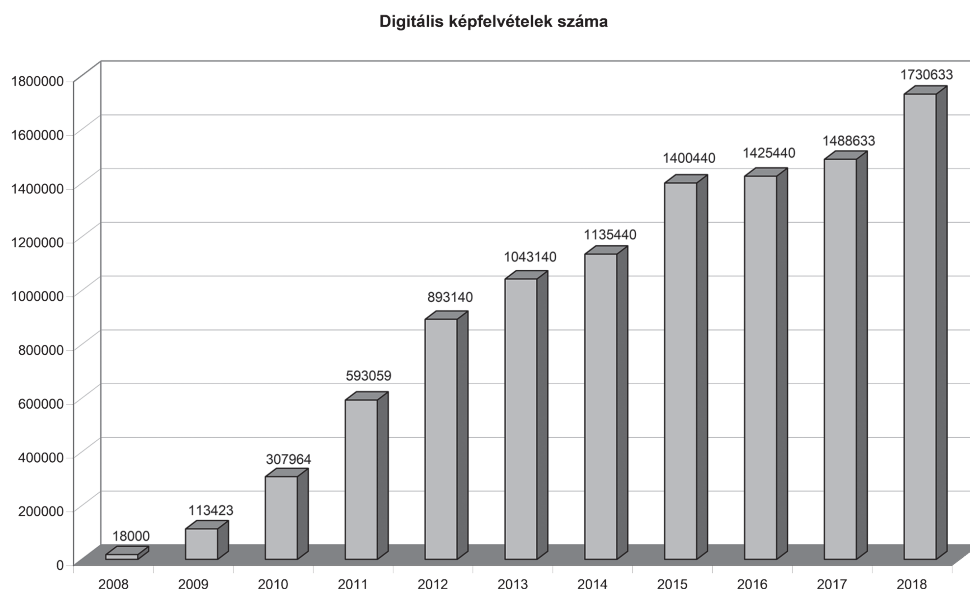
²⁰ Például népesedés, migráció, foglalkozások, átlagéletkor, gyermekhalandóság, halált okozó megbetegedések, rokoni kapcsolatok, névadási szokások, rendkívüli események, balesetek elemző vizsgálata.

²¹ Regisztrált kutatóinkkal rendszeres kapcsolatban álltunk, visszajelzéseket kértünk, de nem kaptunk ezzel kapcsolatos értesítést.

Megjegyzések a tömeges digitális tartalom létrehozása kapcsán

A KFL évenkénti kulturális statisztikai jelentéseinek adatait hasznosítva készítettük el az alábbi diagramokat, amelyek közül az első a digitális képfelvételek összesített számát, a második pedig az éves gyarapodások összegét mutatja az egyes naptári években, az elmúlt évtizedből.²²

1. A digitális képfelvételek számának alakulása 2008–2018 között

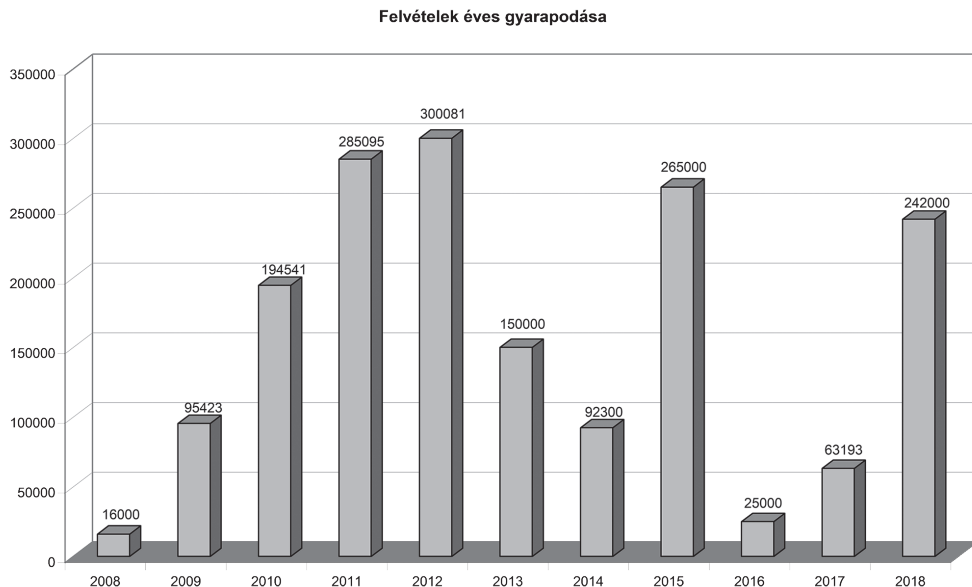
A felvételek számának alakulása az első ábrán viszonylag egységesen, meredeken emelkedő ívet mutat: az első és az utolsó évet tekintve a 18 ezres számtól egészen az 1,7 milliós nagyságrendig jutunk.

A második ábrán, az éves gyarapodások tekintetében már a különbségek is jól érzékelhetők. Látható például, hogy a képi digitalizálás tempója változó volt. A *Communio* projekt első három évének kiemelkedő – évenként közel 300 ezres – gyarapodását részben a forrásadottságok magyarázták. Ekkoriban történt a raktárunkban könnyen hozzáférhető, jól lapozható másodpéldány-füzetek fényképezése,

²² A diagramok készítése során szembesültünk azzal a jelenséggel, hogy a Kultstat jelentések és egyéb nyilvántartásaink számai nem minden esetben egyeznek. Ennek magyarázatát az adatszolgáltatások eltérő készítési időpontja adja. Ugyanarról a naptári évről ugyanis más eredmények születhettek januárban, mint márciusban. Utóbbi esetben például bekerülhettek a januárban befejezett munkák is, mivel a digitalizált képanyagokat könnyebb volt iratállományonként, egészében kezelni.

ami kevesebb előkészítő munkát igényelt. Másrészt jó lehetőségeink adódtak a közmunkaprogram révén három fotós munkatárs szinte folyamatos alkalmazására.

2. A digitális képfelvételek évenkénti gyarapodása 2008–2018 között

2013-tól, a másodpéldányok fotózása után főként a plébániákról begyűjtött dokumentumokat fényképeztük; ezek előkészítése, válogatása, szállítása jóval több időt vett igénybe, és a közmunkaprogram foglalkoztatási lehetőségei is szűkültek.²³ Ebben a helyzetben újabb kitörési pontot a rehabilitációs program jelentett 2015-ben és 2018-ban, amellyel újra a kezdeti évekhez hasonló humán erőforrással rendelkezünk. Időközben, alkalmanként a levéltáros szakalkalmazottak is fényképeztek, de technikus munkatársak nélkül a képfelvételek gyarapodása jóval szerényebb volt. Erre példák a 2016-os és 2017-es évek értékei.

Összesen több mint 1,7 millió képfelvétel készült, vagyis tíz év távlatában a gyarapodás átlaga évente 173 ezer felvétel volt. Tapasztalataink szerint egy-egy főállású technikus munkatárs évente körülbelül 100 ezer képfelvételel készített jó forrásadottságok és gördülékeny előkészítés mellett. A részmunkaidős fényképezés egyébként általában hatékonyabbnak bizonyult, vagyis a kétszer négyórás alkalmazás eredményesebb volt, mint a nyolcórás. Ennek fő oka a tevékenység monoton jellege lehet, ami miatt nehéz hosszabb távon, folyamatosan koncentráltan végezni.

²³ Korábban kedvezőbb körülmények között tudtunk ebben a formában munkatársakat alkalmazni, de fokozatosan romlottak a motivációs lehetőségeink.

A felvételek nagy többsége fotózással készült, mindössze 6%, mintegy 110 ezer felvétel a szkennelt képek aránya, amelyek részben egyedi méretű dokumentumainkhoz köthetők, illetve nagyobb részt mikrofilmek szkennelésével születtek (87 ezer kép). A fotózás tehát általában megfelelt a céljainknak.

Bár a létrejött digitális tartalom elsősorban a kutatók számára készült, bizonyos részei kutatási korlátozás alá esnek, mivel a jelenleg érvényes időhatároknál nem hagytuk félbe egy-egy megkezdett dokumentum vagy iratsorozat digitalizálását, sőt időnként teljes egészében korlátozás alá eső dokumentumokat is feldolgoztunk, mivel előfordult, hogy a plébániákon a közelmúlt anyakönyveiről is biztonsági másolatot kértek. A digitalizált képállományokban a kutatható felvételek aránya átlagosan 85-90%, a korlátozás alá eső tartalmak pedig értelemszerűen nem szerepelnek e-kutatás szolgáltatásunkban.

Az e-kutatással kapcsolatos tapasztalatok

A KFL honlapján, 2010 végén indított e-kutatás szolgáltatás lényegében a forrásokról készült digitális képanyag fentiekben ismertetett, strukturált elhelyezésére, a könyvtárszerkezet aktuális állapotának böngészhetőségére és a képfájlok megjelenítésére épült. A legfontosabb metaadat-tartalmat így a fájlok elnevezése és a könyvtárak struktúrája adta, ezen túl segédletként külön fájlokban megnyitható, általában táblázatos leírásaink voltak digitalizált dokumentumainkról, vagyis egyelőre nem készült a képek és a kapcsolódó metaadatok együttes kezelhetőségét biztosító, összesítő adatbázis. Ennek fő oka az volt, hogy a munka nagyságrendjéhez képest szerény erőforrásokkal rendelkezünk, és az alapvető kutatói igényeket az egyszerű böngészős-képnézős megoldás is jól kielégítette. A jövőben természetesen szükségesnek látjuk a tartalomszolgáltatás és a segédlet-információk együttes kezelését, s az ehhez szükséges adatbázis fejlesztését meg is kezdtük. Az alábbiakban viszont még az egyszerű technikai megoldásokkal működő e-kutatói szolgáltatásunk, valamint a Kalocsa és szállásai anyakönyvi adatbázis kutatásának számszerű eredményeit és szakmai tapasztalatait összegezzük.

Eredmények a számok tükrében

Szolgáltatásunk tizedik évében, 2020 márciusában az e-kutatói regisztrációk összesített száma meghaladja a 3 ezret, az e-kutatási esetek száma pedig a 105 ezret. Összesen több mint 360 ezer alkalommal választottak kutatási témát honlapunkon, és a képmegjelenítések száma megközelítőleg 20 millió volt.

Naponta átlagosan egy-egy új kutatói regisztráció született, és 32 kutató látott munkához, főként a délutáni-esti órákban. A minimum értékek 15–20 között voltak a nyári vakációk idején, a maximum értékek 50-60 körül hosszú téli estéken. Kutatóink naponta 108 alkalommal választottak témát szolgáltatásaink nyitólapján, azaz ennyiszor nyitották meg egy-egy újabb település, nagyobb levéltári állomány map-páját. Ez hagyományos értelemben, a levéltárban történő kutatásnál a kutatói kéréslapok számát jelentette volna. Naponta átlagosan több mint 6 ezer képet böngésztek, vagyis ennyit „lapoztak” az elérhető forrásokban. Az említett forgalmat a levéltár két-három férőhelyes kutatószobájában fizikailag lehetetlen lett volna lebonyolítani, egyrészt a kutatók száma, másrészt a kutatott dokumentumok mennyisége miatt.

Szinte valamennyi e-kutatónk több alkalommal is regisztrált, a kutatható kép-állomány folyamatos bővülése miatt általában visszatértek hozzánk. Az egy kutatóra eső kutatási esetek (felhasználói belépések) száma így megközelítette a 100-at, a téma-választásoké a 300-at, a képmegtekintéseké pedig a 20 ezret.

Figyelembe véve, hogy korábban kutatóink csak átlagosan 2-3 alkalommal jutottak el hozzánk Kalocsára, megállapítható, hogy a kutatások gyakorisága, a témaválasztások és a képmegtekintések száma óriási mértékben megnőtt. A folyamatot összességében úgy szoktuk értékelni, hogy a kutatók számánál még jelentősebb mértékben nőtt a kutatások intenzitása. Az internetes és a helyben történő kutatások összevetését az alábbi táblázattal segítjük.

V. A KFL kutatói statisztikája 2009–2018 között

ÉV	KUTATÓK KALOCSÁN	E-KUTATÓK HONLAPON	KUTATÓK ÖSSZESEN	KUT. ESET KALOCSÁN	E-KUT. ESET HONLAPON	KUT. ESETEK ÖSSZESEN
2009	81	0	81	284	0	284
2010	97	50	147	188	500	688
2011	63	314	377	137	8 329	8 466
2012	46	247	293	109	11 026	11 135
2013	52	289	341	260	12 327	12 587
2014	33	436	469	112	12 468	12 580
2015	25	407	432	39	12 083	12 122
2016	38	475	513	101	11 979	12 080
2017	53	466	519	139	13 129	13 268
2018	25	472	497	48	12 079	12 127
összesen	513	3 156	3 669	1 417	93 920	95 337
%-os arány	13,98	86,02	100,00	1,49	98,51	100,00

A kutatóforgalom összesített adataiból látható, hogy a kutatók számát (a látogatójegyek, illetve az e-kutatói regisztrációk arányát) tekintve 86%, a kutatási eseteknél pedig 98,5% volt az internetes kutatások részesedése. Természetesen nem csak az arány, a nagyságrend is változott: az előző tíz év értékeit figyelembe véve ugyanis a kutatók száma hozzávetőlegesen hatszorosára, a kutatási eseteké mintegy ötven-szeresére nőtt. Az internetes e-kutatás szolgáltatás tehát egy kis levéltári intézményben is alkalmasnak bizonyult a tömeges kutatói igények kielégítésére, és korábban elképzelhetetlen mértékű forgalomműködést eredményezett. Az e-kutatások növekedésével párhuzamosan, a szolgáltatás első öt évében felére, a második öt évben harmadára csökkent a személyes kutatóforgalom. Az internetes távkutatás ugyanis képes volt teljesíteni a felmerülő kutatói igények nagyobb részét, és így lényegében átvette kutatószobánk szerepét is.

Az e-kutatással változott kutatóink köre is, főként a fiatalabb generációk, valamint a külföldiek aránya erősödött. Az interneten, az esti órákban és hétvégén ugyanis a dolgozó korosztályok is rendszeresen kutatnak, és a határon túli, távoli kutatók is könnyen elérnek minket. Személyesen a külföldiek alig voltak jelen Kalocsán, míg az e-kutatói regisztrációk több mint 20%-át adják. Összességében megállapítható, hogy az e-kutatás egyfajta „fordított világot” hozott a korábbi időkhöz képest, kutatóink ugyanis manapság már nagyrészt a levéltár zárva tartási idejében látnak munkához.

Az e-kutatásnak egyébként hasonló tapasztalatai vannak más szolgáltató levéltárakban is. Korábbi tanulmányunkban említettük, hogy az egyházi levéltárakban az online kutatói szolgáltatások 10-50-szeres forgalomműködést eredményeztek.²⁴ A felhasználók körének óriási növekedéséről számoltak be a Passaui Egyházmegye Levéltárának online szolgáltatása esetében is, amely főként az otthoni, időben kötetlen hozzáférésnek köszönhető. A kutatók között végzett kérdőíves felmérés szerint ugyanis többségük számára korábban nehézséget okozott a térbeli távolság, valamint a munkaidő és a kutatásra szánható idő egyeztetése.²⁵

Az e-kutatás sikerét nem csak az említett számok jelezték, megerősítő visszajelzések voltak számunkra a kutatók és a levéltáros kollégák részéről érkező szakmai elismerések is. 2011-ben, elsőként a KFL kapta a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) által alapított Év Kutatóhelye díjat, majd 2013-ban a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) ítélte nekünk az Év Levéltára díjat. Mindkét elismerés indoklásában hangsúlyos volt az akkoriban még újdonságnak számító e-kutatás méltatása. A 2019-ben, internetes kategóriában kapott Év Kutatóhelye díj (MACSE) pedig már kifejezetten a kilenc éve működtetett e-kutatásnak szól.

²⁴ Lakatos, 2019: 25.

²⁵ Köszönjük Koltai Andrásnak, hogy a tanulmányra felhívta a figyelmünket. http://mirko-online.at/images/MiRKO/2018mirko_55-69_brodkorb.pdf (A letöltés dátuma: 2020. március 26.)

E-kutatószolgálat, levéltáros teendők

Az említett szám adatok mögött természetesen levéltáros tevékenységek is voltak, amelyek a szolgáltatás jellegéből és technikai hátteréből adódóan eltértek korábbi feladatainktól. A folyamatosan gyarapodó, eredeti képfelvételekből a levéltárosok közreműködésével kutatási célú archivált, vízjelezett változat, valamint a szerveren használatos szolgáltatói képváltozat is készült. Az eredeti fotók Nikon D5300-as készülékeink esetében 6000x4000 képpontból állnak és 6-7 MB terjedelműek, a Nikon D90-es készülékeknél pedig 4288x2848 pixelesek és 5-6 MB méretűek. A vízjelezett, archivált kutatói változat a képpont-kiterjedések megtartása mellett, 80%-os jpg-tömörítéssel készült, a fájl méret így átlagosan 2 MB-ra (Nikon D5300), illetve 1,2-1,5 MB-ra (Nikon D90) csökken. A szolgáltatói, internetes változat a dokumentumok olvashatóságának megfelelő optimalizálással készült, lehetőség szerint törekedve a kisebb méretekre, a gyorsabb letölthetőség érdekében. A képek mérete így az eredeti forrás adottságainak függvényében akár 30–50%-kal csökkenve, 500 KB és 2 MB közé esik. Egy-egy képfájl tehát háromféle változatban tárolunk, amit a biztonsági mentések természetesen tovább többszöröznek. Az eredeti felvételekről általában egy, az archivált és szolgáltatói példányokról 2-3 biztonsági mentés is készült. A szervereken és munkaállomásainkon tárolt fájlok mellett a biztonsági mentéseket általában külső merevlemezekre, kikapcsolt állapotban helyeztük el. A másolások és mentések a manuális kezeléssel adódóan rendszeres odafigyelést igényeltek, és a nagy képállomány különféle változataiban fáradtságos volt például egy-egy változás, javítás, pótlás végigvezetése. A jövőben ezeket a feladatokat szeretnénk automatizáltabban, korszerűbb hálózati eszközökkel végezni.

Az említett képváltozatok előállítását a levéltárosok részéről csoportos képszerkesztői műveletekkel történt, az egyedi képszerkesztési műveleteket szükség esetén igyekeztünk technikus kollégáinkkal végeztetni. A csoportos fájlkonverziós műveletek együtt jártak a tartalom és a jelzetek alapvető ellenőrzésével, de a képek darabszintű ellenőrzésére – hiányzó oldalak vagy rosszul sikerült felvételek módszeres keresésére – nem vállalkoztunk. Ezt a munkafázist a kutatókra bíztuk, ők ugyanis szorgosan átnézték a publikált tartalmakat, és rendszeresen jelezték a hasonló hibákat, így gyorsabb volt számunkra a kutatói visszajelzések alapján, utólag korrigálnunk. Ez a fajta „feladatmegosztás” tapasztalataink szerint jól működött.

A digitalizált tartalom kezelése mellett jelentősen változtak a kutatók adminisztrációjával kapcsolatos teendőink is. Bár az e-kutatói regisztrációk a szolgáltató honlapokon történtek, a folyamat soha nem volt egészen automatizált, egyes fázisokban levéltáros közreműködést, jóváhagyást igényelt. Kapcsolatunk a kutatókkal „személyes” maradt, vagyis a helyi kutatószolgálathoz hasonló információkat kezeltünk a regisztrációs adatlapoknál és a kutatói statisztikák esetében is. Honlapunk forgal-

máról havonta részletes kutatói statisztikát készítettünk, és félévente-évente részletes tartalmi statisztika is készült a megtekintett képállományok elemzésével. Az említett statisztikák automatizáltak, erre a célra írt segédprogramok használatával készültek, de az eredményeket a levéltárosok rendszeresen összegezték, azokból – szükség szerint – elemző statisztikai adatsorokat produkáltak. A kapcsolattartás részeként, munkanaponként átlagosan 1-2 e-kutatói regisztrációt aktiváltunk, és 3-4 e-mail-es megkeresésre válaszoltunk. Ezek részben technikai és módszertani jellegű kérdések voltak, de időnként olvasási és szövegértelmezési, illetve adatkeresési segítségre is szükség volt.

E-kutatóink egyébként a személyes találkozást is igényelték, erre öt alkalommal adtunk lehetőséget Kalocsán, délutáni illetve esti találkozók formájában. A résztvevők száma alkalmanként 30-70 fő között mozgott, a rendezvényekre általában a Kutatók Éjszakájához kapcsolódóan, őszi időpontokban került sor.

A jelentős mértékben megnőtt kutatóforgalom hatással volt segédletkészítési munkánkra is; az utóbbi években így főként a digitalizált tartalmakhoz készültek kutatási segédletek levéltárunkban. Ezek formája változó volt, egyszerű szöveges állományok, táblázatok egyaránt előfordultak, s az eredményt elsősorban honlapunk megfelelő oldalain, az iratok ismertetéséhez csatolva publikáltuk. Egyelőre sem a segédletek információi, sem a források képei nem rendeződnek adatbázisba, a logikai kapcsolat így még nem automatikusan, hanem a kutató figyelmével és gondolkodásával, a jelzetek használatával és megfelelő értelmezésével jön létre. Részben az említett technikai körülményeken, részben pedig a mi korlátozott erőforrásainkon múlt, hogy a segédletkészítési munkákba egyelőre csak minimális mértékben sikerült bevonnunk a kutatókat. A jövőben fel kell készülnünk a kutatók által kommentált, indexált adatok fogadására, a levéltáros feldolgozó munkának ugyanis szinte lehetetlen lépést tartani a digitalizált képi tartalom gyarapodásával, kincset érhet minden segítség a feldolgozásban.

A segédletkészítésen kívül iratrendezési munkáinkat is meghatározta a digitalizálásra szánt dokumentumok megfelelő előkészítése, az állományok válogatása, előrendezése. Összességében megállapítható, hogy levéltáros szakmai feladataink nagy részére jelentős hatással volt az e-kutatószolgálat, az ezzel kapcsolatos teendők jellemzővé váltak életünkben, és alaposan átformálták napirendünket.

Szolgáltatói környezet, technikai háttér

Az eddigiekben két internetes szolgáltató szervert alkalmaztunk, az első mintegy nyolc éven át működött folyamatosan, a második közel két éve szolgálja e-kutatóinkat. A konfigurációk részletes ismertetésétől itt eltekintünk, lényegében szerverre alakított asztali gépekről van szó, a születési idejüknek megfelelő „erős játékgép”²⁶

²⁶ A kifejezés talán nem egészen ideillő, de rendszergazdánk szerint közérthető. Ezeket a gépeket

kapacitásokkal. A háttértár első alkalommal 4 TB volt, ma már 14 TB, ebben a tartalom gyarapodása mellett része volt az újabb szolgáltató levéltárak megjelenésének és társulásának is. A szervert mindvégig szerverhotelben, bérelt helyen tároltuk, ahol ideálisak voltak a működési feltételek (1000 gigabit sávszélességgel, pormentes, légkondicionált környezetben). Mindössze egyetlen alkalommal fordult elő üzemzavar áramingadozás formájában, akkor is csupán rövid időre. Linux operációs rendszereket használtunk (Ubuntu, Cent OS), a weblapok Drupal 6-os, majd Drupal 7-es környezetben működtek PHP és MySQL programok alkalmazásával, a képnéző funkciók Adobe Flash majd JavaScript segítségével készültek.

Szerverünk idővel az e-kutatást indító egyházi levéltárak szolgáltatásainak gyűjtőhelyévé vált. Manapság már tíz különböző honlap és tartalomszolgáltatás működik rajta. A társulás a hasonló feladatok miatt sok szempontból logikus volt, és a költségek terén is hatékony megoldást jelentett.

Informatikus kollégánk külső munkatársként 2005 óta van kapcsolatban intézményünkkel, és az utóbbi tíz évben átlagosan heti négy munkaórában látta el a rendszergazdai teendőket. A szerverek gondozásán kívül, egy-két kivételtől eltekintve ő írta a szükséges segédprogramokat is kutatói nyilvántartás, statisztika, képmegjelenítés, képletöltések céljából. Emellett rendszeresen részt vett honlapjaink fejlesztésében, illetve adatbázisaink tervezésében is.

A rendszer működése természetesen a levéltárosok részéről is feltételezte a dinamikus honlapok kezelését, az új tartalmak szerkesztését illetve feltöltését, a felhasználók beállítását. Az ezzel kapcsolatos teendők mindennapossá váltak.

Összegzés, záró felvetések

Az elmúlt évtized egyik fontos tanulsága számunkra, hogy tömeges digitalizálás a kis levéltári intézményekben is lehetséges. Megítélésünk szerint ez a tevékenység alapvetően nem az intézményi méretektől, hanem inkább a levéltáros szemlélet alakulásától függött. A folyamat a levéltárosoktól főként nyitottságot, rugalmasságot kívánt, hatékonysága a kutatói igények és a forrásadottságok alapos ismeretén, valamint azok újszerű kapcsolásán és kreatív kezelésén múlott. Fontos szerepet játszott a vállalkozókészség, amelynek köszönhetően a korábbi „árajánlat, megrendelés, fizetés és termék átvétele” folyamatot felválthatták a levéltáros irányítással működő komplex projektek.²⁷

Az új feladatok természetesen új anyagi és humán erőforrásokat is igényeltek, nem volt már elegendő egyszerűen több pénzt kérni a digitalizálásra, a digitális tartalom nagyságrendjének változásával új megoldások keresése vált szükségessé.

természetesen sosem játszottak, de teljesítményük-áruk megfelel a számítógépes játékok céljára széles körben alkalmazott, levéltári munkaállomásainknál erősebb gépek színvonalának.

²⁷ A projektek működtetése menedzseri tevékenységet is igényelt, ami kétségtelenül egy újabb szerepkört jelentett a levéltárosok számára.

Ebben a helyzetben szerintünk fontos lehetőséggé vált a kutatói és egyéb külső erőforrások bevonása a folyamatba, amely többféle módon, számos formában történhet.

Ez az útkereső magatartás szükségszerűen egyedi projekteket eredményezett, s az ezzel kapcsolatos erőfeszítés véleményünk szerint a jövőben sem spórolható meg. A tapasztalatok megoszthatók, bizonyos modellek alkalmazhatók és akár központilag is segíthetők, de egészében nincsenek kész receptek: a folyamat soktényezős, és egy-egy eltérő részlet, vagy éppen a levéltárakon kívüli környezet változásai más-más végeredményhez vezethetnek. Levéltárainkban a források ismétlődése és egyedisége is jellemző, mindezt figyelembe véve van lehetőségünk egymást kiegészítő szolgáltatásokat építeni, és igazán értékes összképet adni.

A többes szám nem véletlen: projektjeink egyediek, de nem egyedülállóak. Ma már nem értelmezhető semmilyen e-levéltári szolgáltatás önmagában, csak összefüggéseiben és tágabb környezetében, ahol a levéltárakon túl még számos más szereplő és tartalom van, melyeket szintén érdemes figyelembe vennünk. Emberileg érthető, ha mindezt egyre inkább versenyhelyzetként élik meg a résztvevők, ez a folyamat a levéltárakban is érezhető. A verseny ösztönözhet, és előnyös, ha új projektek születnek, törekedve a tartalmak hatékony feltárására és a minőségre, de veszélyt is jelenthet, ha az egyes levéltárak elsősorban konkurenciát látnak a másik szolgáltatásban, vagy netán ellenfelet a másik intézményben.

Az e-kutatások adminisztrációja szempontjából sarkalatos kérdés az e-kutatók kezelése. Kötelező regisztrációjuk lehetővé teszi név szerinti megkülönböztetésüket és a személyes kapcsolattartást, míg a kötetlen, szabad felhasználású tartalmak kezelése nyilván egyszerűbb, és kevesebb teendővel jár. Véleményünk szerint a kutatói nyilvántartásnak és statisztikának a kutatás technikai körülményeitől függetlenül egyenesnek kell lennie, vagyis ha a levéltárban történő kutatás esetén elkérjük a kutató személyes adatait, akkor ezt forrásaink internetes kutatása esetén is meg kell tennünk. Komolyabb kutatói statisztika, a kutatói szokások illetve igények érdemi elemzése is csak regisztrált kutatóforgalommal készíthető, és biztonsági okokból is szükség lehet hasonló adatokra, hiszen visszaélések is előfordulhatnak. Kalocsán volt már rá példa, hogy rendőrségi nyomozáshoz szolgáltatunk a szerver-naplónkból e-kutatónkra vonatkozó adatokat. Levéltárunkban éveken át két regisztrációs rendszert működtettünk, a fizetős e-kutatás szolgáltatás mellett ugyanis Kalocsa és szállásai anyakönyvi adatbázisa ingyenesen, egy másik honlapon működött. A párhuzamos rendszerben a félreértés, a téves regisztrációk lehetősége kellemetlen volt, a hasonló helyzeteket nyilván érdemes elkerülni, és minél egyszerűbb, világosabb helyzetet teremteni.

Az online levéltári tartalomszolgáltatások esetében, megítélésünk szerint érdemes volna elszakadnunk az ingyenes levéltári kutatás elvének feltétlen érvényesítésétől, hiszen a betekintésen túl a különféle egyéb szolgáltatások már a levéltárakban is fizetősek, és az online tartalomszolgáltatások esetében valójában összetett, általában több funkcióval is rendelkező szolgáltatásokkal van dolgunk. De hasonló-

képpen hiba volna minden esetben regisztrációs díjat alkalmazni; a szolgáltatások minőségének és a projektek jellegének megfelelően, különféle megoldások is indokoltak és működőképeseek lehetnek. A jövő a nagyobb szolgáltató rendszerek, vagyis a szolgáltatások összehangolásának irányába mutat, a társulás pedig technikai okokból is előbb-utóbb a regisztrációs díjak mérséklődéséhez vezet, amelyek így valószínűleg nem fogják érdemben akadályozni a kutatások szabadságát.

Az e-kutatás elterjedésével levéltáraink egyik fontos feladata, hogy a feldolgozás terén is építsünk a kutatói erőforrásokra. A kutatók segítségével több szinten is megvalósulhat, és komolyabb segédletek esetében nyilvánvalóan levéltáros közreműködést is igényel. De az is elképzelhető, hogy az e-kutatók virtuális közösségében a forrásokhoz kapcsolt kommentjellegű megjegyzések is hasznosak lennének, nemcsak a kutatói keresések, hanem a későbbi levéltáros feldolgozások számára is. Valószínűleg ebben az esetben is érdemes a fokozatosság elvét alkalmazni, s az egyszerű megoldásokkal minél hamarabb élni, majd alkalomadtán tovább építkezni.

El kell fogadnunk, hogy a technikai és társadalmi környezet gyökeres változásával együtt átalakulóban vannak a levéltárosok feladatai. Korábban évszázadokon át elsősorban a levéltári források őrzésére – szükség esetén rendezésére, eredeti állapotának helyreállítására – törekedtünk, a kutatók számára pedig főként segédleteket, esetleg forrásközléseket készítettünk. A klasszikus levéltáros rutin manapság már kevés, és úgy tűnik, nem elegendő csupán a segédletekre koncentrálnunk, még ha jó minőségű adatbázisokban is publikáljuk azokat. Közismert probléma „e-világunkban”, hogy egyre kevesebb az olvasó a könyvtárakban, és a kutató a levéltárakban: a megfelelő információhoz és a különféle tartalmakhoz egyre inkább más utakon, általában digitális eszközök használatával, a távolból igyekeznek hozzájutni az emberek. Intézményeink jövője múlik azon, hogy sikerül-e megőrizni a kapcsolatot a levéltári források és a potenciális kutatók között, vagy nagyrészt láthatatlanná, vagy legalábbis nehezen elérhetővé válnak irataink az új nemzedékek számára. Tudnunk kell megfelelően közvetíteni dokumentumainkat az interneten. A feladat kétségtelenül szokatlan és újszerű, annál is inkább, mivel folyamatos tájékozódást és alkalmazkodást igényel. A forráskiadás ősi levéltári feladatának új dimenziói nyíltak meg az eredeti forrásokról készült digitális másolatok szolgáltatásának lehetőségével. A digitális technika viszont itt önmagában csupán meddő lehetőség, amit megtermékenyíteni a megújuló levéltáros tudás képes. Lehet, hogy első hallásra furcsa a forráskiadás és az internetes tartalomszolgáltatás együttes említése, de bíznunk benne, hogy az elkerülhetetlen változások során a tartalomszolgáltatásokban is érvényesülni fog a levéltári forráskiadás tudásának öröksége, és észrevehetővé, jellemzővé válik majd annak szakmai igényessége.²⁸

²⁸ A folyamat hasonlóképpen a levéltáros szerepek átalakulását feltételezi, mint az előző lábjegyzetben említett menedzseri tevékenység.